

ЕКСТРЕМИЗАЦИЈА КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКОГ ПРОСТОРА КАО ПРЕПРЕКА ДИЈАЛОГУ

Милован Суботић*
Милош Миленковић**

Достављен: 15. 02. 2022.

Кориговано: 08. 04. 2022.

Прихваћен: 05. 05. 2022.

Језик рада: Српски

Тип рада: Оригинални научни рад

DOI број: 10.5937/vojdela2203062S

Период након ратова деведесетих обележен је многим потешкоћама у односима између држава насталих дисолуцијом бивше СФРЈ, а једна од најзначајнијих сметњи релаксацији међудржавних, међуетничких и међуконфесионалних релација јесте чињеница да екстремизација ових простора опстаје и у поодмаклој трећој деценији од завршетка ратних сукоба. Пример јужне српске покрајине Косово и Метохија, у контексту опстанка различитих варијетета политичког насиља, свакако се сматра једним од најексплатантнијих у иначе „пребогатом” миљеу Балкана овим врстама виоленције.

Полазећи од хипотезе да снажна екстремизација простора јужне српске покрајине представља озбиљну препреку дијалогу, у раду се, према сазнањима о променљивости и развојности, идентичности и различитости, супротности и противречности, анализирају неки од најдоминантнијих облика политичког насиља на Косову и Метохији, попут екстремизма инспирисаног верским и етнонационалистичким наративима. Акцент је стављен на њихов међусобни однос у контексту супермирајућих карактеристика, као и начин на који су инкриминишуће инкорпорирани у сложени дијалог о коначном статусу јужне српске покрајине.

Кључне речи: *политичко насиље, верски и етнонационалистички екстремизам, помирење, дијалог, статус*

*„Око ситних разлика разбуктају се крупни сукоби,
којима претходе организовани часови мржње”*

Ђуро Шушњић

* Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија, milovan.subotic@mod.gov.rs

** Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија.

Увод

Започиње четврта деценија од почетка радикалног остварења дисолутивних стремљења у којима је, ратовима са десетинама хиљада погинулих и вишемилионској популацији протераних и расељених, на особен балкански начин дошло до нових граница између некадашњих федералних јединица бивше СФРЈ. Без обзира на то што се у делу шире, па и академске јавности, често могу чути експликације како је дезинтегративни талас био део глобалног дезинтегрисања који је понајвише погодио земље источне и централне Европе, чињеница је да је балкански сценарио стварања нове картографије праћен најразорнијим страдањима на европском тлу, невиђеним од завршетка Другог светског рата. Од првих година деведесетих, када се ратни пожар „котрљао” од Словеније, преко Хрватске и Босне и Херцеговине, па све до краја последње декаде прошлог века, када је у епицентар геополитичке битности и суровог ратног интервенционизма дошла јужна српска покрајина – Косово и Метохија, заједнички именоване ових простора била је *мржња* која се отелотворила кроз злочин. Почетак новог века донео је неке „нове ветрове” за које се сматрало да ће новим балканским државама донети период тешког, али континуираног опоравка, постепене изградње институција и решавања нагомиланих проблема у интересу свих земаља понаособ, али и у интересу региона који је са најцрњим етикетама закорачио ка прокламованим европским интеграцијама.

Где смо данас, три деценије од почетка првих ратних сукоба на простору бивше СФРЈ и више од две деценије од окончања агресије НАТО-а на СРЈ и стварања међународног протектората на КиМ? Да ли су многобројни проблеми и неспоразуми решени, и да ли се може говорити о томе да су екстремистички наративи са недвосмисленим порукама мржње нешто што више не заузима примат у наступима регионалних званичника, као и на медијском небу балканских земаља?

Анализом садржаја изјава значајног броја званичника у земљама бившег југословенског простора, те анализом медијског простора из истог географског мљеа, више нема никакве дилеме да су одговори на оба ова питања у највећој могућој мери негативни. Да ли је екстремизација, за коју се веровало да је највећи „пик” досегла деведесетих, у тој мери снажна да се легитимише као несавладива и непремостива, или представља „коров који се непрестано залива”? Одговор на ово питање је нарочито важан приликом опредељивања стратегије за борбу против овог рефлексивног облика политичког насиља, како у балканским земаљама понаособ, тако и у све комплекснијим међудржавним релацијама.

Уколико екстремистичку матрицу анализирамо на примеру Косова и Метохије, установићемо одређене капиларне закономерности са неким од жаришта са простора бивше СФРЈ, али и одређене посебности. Оно што се може узети као полазни заједнички садржалац екстремистичких наратива са овдашњих простора, и што је свакако употребљиво и за регион КиМ, јесте чињеница да су екстремисти искористили „два универзална извора” из којих црпу своју хомогену

низацију. Један чини екстремизација у име религије, а други у име етнонационалистичких посебности. И религија и етницизам делују хомогенизујуће у стварању колективних идентитета и „једновремено пружају одговор на вечита питања појединаца, попут оног: ко сам ја и где ми је место у заједници“?¹

Екстремизам инспирисан религиозним различитостима

Као што је то био случај дилџем источноевропског света (нарочито парадигматично на простору бивше СФРЈ), крај прошлог и почетак 21. века обележава пробуђена религиозност. Као капиларни пратилац различитих религијских и конфесионалних различитости које су у овом периоду постајале све битније, подручје Косова и Метохије, заједно са деловима Рашке области и Македоније (данас – Северна Македонија), верска обнова је понајпре оличена у подизању великог броја нових богомоља и других сакралних орнамената исламске културе. „Истовремено, на територији Косова и Метохије дошло је до рушења, оштећења и скрнављења великог броја хришћанских верских објеката и споменика, из чега се недвосмислено може извући закључак да обнова религиозности има и своју милитантну димензију, те да не представља само пуко право на исповедање вере у једном грађанском друштву. Очигледно је да је ова верска обнова оличена кроз повратак исламским коренима, код једног дела становништва доживљена као учешће у својеврсном верском рату.“²

У конкретном начину практиковања учења најмлађег монотеизма на Косову и Метохији, и даље је доминантан мезхеб хенефијског типа, док се успон салафијског ислама може сматрати значајним. Према неким проценама, близу десетак процената косовских Албанаца – мухамеданаца је прешло на овај вахабистички³ начин практиковања вере. Што се тиче тзв. мистичних редова у исламу, суфијски наратив је већ деценијама доминантан у односу на спорадичан утицај филозофско-мистичког дискурса шиизма.⁴

¹ Милован Суботић, „Религијски и етнички контекст стратешке културе Србије“, *Војно дело* 4/2020, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 30-49, стр. 45.

² Милован Суботић, „Екстремизам косметских Албанаца: Супремација етнонационализма над верским екстремизмом“, *Национални интерес* 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 221-237, стр. 229-230.

³ Идеолози и следбеници овог начина практиковања ислама инсистирају на називу салафисти а не вахабисти – вехабије. Противљење онима који их квалификују као вахабисте темеље на чињеници да их само противници ислама тако називају, тј. да је у питању пежорација која долази од оних који желе да изазову поделе и раздор међу муслиманским верницима.

⁴ Важну улогу у неуспеху иранског исламистичког наратива на Косову одиграло је појављивање и ширење исламистичког учења египатског „Муслиманског братства“. Овај исламистички наратив дошао је преко Косовара образованих у арапским земљама, посебно у Египту, од којих је већина данас ангажована као имами или као наставници у медресама и на Факултету исламских наука на Косову. Према: Liridona Berkolli, „The Presence of Iran and Shi'ism in Kosovo“, *Center For Iranian Studies in Ankara*, March 10, 2021.

Управо су салафистички активисти, организовани у различите групе и финансијски потпомогнути од различитих исламистичких организација⁵ које делују на тлу Косова, у Северној Македонији и другим земљама у региону насељеним муслиманским становништвом, до сада организовали на хиљаде различитих едукација и предавања. Као полигон за ширење својих идеја користе се сви доступни „провајдерски канали“ који омогућавају присуство већег броја људи на једном месту, попут погребња, обреда обрезивања, агитације током породичних и верских празника, па и продора у школе и на универзитете. Сиромаштво, крхке институције оптерећене комбинованим криминалним и радикалним наративима, као и општа бесперспективност за младе (који су и највећа мета оваквим активностима) представљају идеално „станиште“ за индоктринацију „лаковерних“ и општу екстремизацију друштва. Стога, екстремизам огрнут у „повратак аутентичним исламским начелима“ на тлу Косова и Метохије представља недвосмислену претњу по националну и регионалну безбедност.

Догађаји са краја прошлог века довели су у изражену конотацију тзв. ОВК са исламистичким екстремистичким наративима. Још увек значајни рецидивни исламског препорода на начелима Исламске револуције у Ирану, 1979. године, били су својеврсни *spiritus movens* за протагонисте исламистичког крила ОВК. Искорак ка отвореном герилском деловању са елементима тероризма уследио је са формирањем муџахединске јединице „Абу Бекир Садик“, 1998. године, у селу Доњи Преказ.⁶

Наставак кокетирања са исламистичким екстремизмом на Косову десио се у сумрак војне интервенције против СРЈ 1999. године, када је тадашњи други човек у „алгоритму“ ал-Каиде Ајман Завахири, после више састанака које су, најчешће у Бакуу, организовале америчке, турске и саудијске дипломате – упућен у Албанију, а затим и на Косово.⁷

Настанком тзв. Исламске државе и захваљујући пропаганди радикалних исламских улема, са Косова су према Сирији и Ираку 2017. године отишле 403 особе,⁸ од којих је 74 погинуло, а 133 се вратило, по подацима америчког Стејт департмента.

⁵ Преко тзв. исламских хуманитарних и невладиних организација из Саудијске Арабије, Уједињених Арапских Емирата, Државе Катар, Кувалта и Турске, касније идентификованих као организације за финансирање тероризма, уложене су стотине милиона долара у изградњу снажне пропагандне инфраструктуре, ради ширења радикалне идеологије и распиривања мржње и разних верских сукоба у Босни, на Косову, у Албанији и Северној Македонији. Према: Kolë Krasniqi, „Islamist Extremism In The Balkans: The Case Of Kosovo“, *Eurasia Review*, February 11, 2021.

⁶ Више у: Милован Суботић, „Екстремизам косметских Албанаца: Супремација етнонационализма над верским екстремизмом“, *Национални интерес* 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 221-237.

⁷ Вошко Јакшић, „Радикални исламизам не пушта Западни Балкан“, *Antidot – Nezavisna medijska mreža Zapadni Balkan*, 26. septembar 2028. <https://www.anti.media/medunarodna-bezbednost/stav/bosko-jaksic/radikalni-islamizam-ne-pusta-zapadni-balkan/> 26/11/2021.

⁸ Већина косовских Албанаца који су се придружили џихадистима потиче из малог места Качаник и његове околине. Одатле је и један од најпознатијих вођа косовских Албанаца у редовима ИСИС-а и један од најтраженијих терориста са америчке листе – Лавдрим Мухаџери. Према: Вошко Јакшић, „Радикални исламизам не пушта Западни Балкан“, *op. cit.*

Ови подаци говоре да је Косово европска територија са највећим бројем добровољаца на страни милитантних исламиста у односу на број становника.⁹ Косовска полиција саопштила је да се у јуну 2021. године у зонама сукоба налазило најмање 96 становника Косова, од којих 43 мушкарца, девет жена и 44 деце рођене у Сирији или Ираку од најмање једног родитеља са Косова.¹⁰ Остаје као отворено питање у којој мери привремене приштинске институције могу одговорити на овај изазов, иако се у формалном смислу оне декларишу као способне и делујуће.¹¹

Оно што усложњава проблем јесте и све очигледнија сарадња различитих радикалних и екстремистичких исламских група у региону на основу сличне мотивације, исте верске идеологије и заједничке екстремистичке прошлости. Ова опасност је повезана са повратком нешто мање од 150 људи из ратних зона у Сирији и Ираку, као и оперативним дејствима разних обавештајних служби на Косову, у Албанији, Северној Македонији и другим земљама региона. У операционом смислу, тренутно је ризик од терористичких напада исламских екстремиста са територије Косова и других земаља у региону могућ, али истовремено и ограничен. Међутим, уколико на КиМ, у Албанији и Северној Македонији избију политичке и друштвене кризе, уз „једновремено продубљивање и интензивирање сукоба на Блиском истоку, могућа је значајнија поларизација на релацији хришћани – муслимани“.¹² Тада не би била искључена значајнија могућност напада исламистичких екстремиста у региону: на КиМ, у централној Србији, у Албанији, Северној Македонији, па и у неким од земаља ЕУ. У контексту спречавања могућих терористичких напада требало би спровести свеобухватан програм који би се примарно односио на третман са одговарајућим понудама према већ индоктринираним и радикализованим особама, а нарочито према онима који све више, као *modus operandi*, користе статус „вукова самотњака“ или „спавача“. Овакав програм не би требало схватити нити као „програм за деисламизацију мусли-

⁹ Ибид.

¹⁰ „Kosovo Repatriates 11 Citizens from Islamic State Camps In Syria“, *Radio Free Europe*, July 18, 2021. <https://www.rferl.org/a/kosovo-islamic-state-syria-camps-/31364421.html> 11/11/2021

¹¹ Косовска полиција саопштила је да је од 2013. године истражила 400 особа због сумње да су извршили терористичке активности (повратници и они који су остали код куће), ухапсила 152 и подигла оптужнице против више од 120. Регистрована су 133 повратника, укључујући неколико деце. Извештаји у којима се Косово помиње као „европска престоница цихада“ и слично представљају велику срамоту за владу која се нада придруживању ЕУ и ближем повезивању са западном Европом. Према: Helen Nianias, „Lessons from Kosovo? How a European hotbed of Islamist extremism deals with returning fighters“, *The New Humanitarian*, March 2, 2018. На линији борбе против исламистичке индоктринације и ресоцијализације и интеграције повратника са -блискоисточних ратишта је и „Петогодишња стратегија Косова за превенцију насилног екстремизма и радикализма који воде ка тероризму“, која је недавно истекла. Стратегија је назначила кораке које треба предузети, са фокусом на рану идентификацију, превенцију, интервенцију, дерадикализацију и реинтеграцију појединаца и група погођених екстремизмом и радикализмом. Према: Serbeze Haxhiaj, „Kosovo Urged to Keep up its Guard against Radicalisation“, *BalkanInsight*, December 14, 2021. <https://balkaninsight.com/2021/12/14/kosovo-urged-to-keep-up-its-guard-against-radicalisation/>. 25/11/2021.

¹² Kolë Krasniqi, „Islamist Extremism in The Balkans: The Case Of Kosovo“, *Eurasia Review*, February 11, 2021.

мана”, како га пропагирају неке радикалне структуре на тлу Косова и неким земљама у региону, нити као програм који фаворизује екстремисте приликом социјализације и запошљавања, како га махом виде активисти грађанских светоназора.

Даљи проблем екстремизације региона, у контексту односа према религији, јесте чињеница, једнако примењива и на прогресивне и на деструктивне идеје, да оне нису намењене саме себи, већ прижељкују интеракцију у којој делују према моделу повратне спреге. У њој се огледају, у њој расту, у њој потврђују своја прогресивна/деструктивна уверења.¹³ Пример хомогенизације „хришћанске Европе” против исламизације Старог континента, који се отелотворио последњих година на примеру мигрантске кризе,¹⁴ у одређеној мери је присутан и у дихотомiji „хришћанског севера Косова” и „исламског југа”. И није религија та која раздвајајуће антагонизује, већ управо хомогенизација у њено име. Како је то приметио француски академик Амин Малуф (Amin Maalouf) у својој књизи „Убилачки идентитети” (Les Identités Meurtrières): „не сањам о свету у коме религија више не би имала своје место, већ о свету у коме би потреба за духовношћу била раздвојена од потребе за припадношћу”.¹⁵

Екстремизам у окриљу етнонационализма

Дисперзивни су разлози због којих одређена етнонационална заједница у значајној мери почиње да се супротставља свему што персонификује већински народ, те да покушава да се избори за значајнији степен самосталности – да постане, у већој или мањој мери, независна. Душан Кеџмановић као најчешћи разлог издваја „недовољну интегрисаност мањинске заједнице у економски, социјални и културни контекст одређене територијалне (државне) целине, као заједнички именоватељ свих разлога појаве и ширења етнонационализма међу житељима мањинске заједнице”.¹⁶ Етнонационализам стога представља кључни „провајдер” којем прибегавају заједнице са мањинским обележјима у свом настојању да се осамостале, нарочито уколико се интегрисаност ових заједница сматра недовољном за њихове тежње за остварењем пуних права и услова за испољавање одређених посебности. Постјугословенски простор садржи бројне примере институционално и ванинституционално промовисаних мера и пропи-

¹³ „Многобројни примери из историје, али и савремене праксе, нам говоре да религија може (на основу моралних учења свих значајнијих светских религија) представљати битан фактор у побољшању односа међу људима, али и значајан чинилац сукоба широких размера”. Милован Суботић, „Исламистички екстремизам као парадигма верски фундираног насиља”, *Култура полиса* бр. 20, 2013, 21-39, стр. 24.

¹⁴ О капиларности између милитантног исламизма и десног екстремизма који се „огрће хришћанским орнаментима” у: Милован Суботић, *Миграције и екстремизам*, Медија центар „Одбрана” и Институт за стратегијска истраживања, Београд 2022.

¹⁵ Amin Maalouf, *Ubilački identiteti*, Beograd: Laguna 2016, str. 103.

¹⁶ Dušan Kecmanović, *Etnonacionalizam, Izabrana dela; 1-4; tom 2*, Clio, Beograd, 2014, стр. 164.

са који су ишли наруку етнонационалистима у борби за политичко-административним осамостаљивањем.

Успостављање и ширење етнонационалистичких наратива једног етничког колективитета у оквиру исте државне територије нужно изазива одбрамбену хомогенизацију другог колективитета. Буђење етнонационализма међу припадницима оне друге етнонационалне групације даје низ аргумената за нарастање екстремистичких еквивалената као „контрамера” против других. Најсвежија искуства са повратном спрегом између етнонационалиста различитих етничких предзнака на простору земаља бивше Југославије, па и на питању Косова и Метохије, показује смисленост тврдње да етнонационализам у једној средини неминовно представља „погонско гориво” за свој еквивалент у другој. Низ погрешних потеза према кризи у јужној српској покрајини, које је политички естаблишмент у Србији начинио осамдесетих и деведесетих година, потврђује ставновиште да Косово и Метохија није изузетак, чак би се могло окарактерисати и као правило напред наведеног. Одсуство стратегије према интегрисању косовских Албанаца у правни и политички живот Србије, те примена првенствено репресивних метода за борбу против нарастајуће етнонационалистичке хомогенизације, само су неки од аргумената који су давали „ветар у леђа” нарастајућем етнонационализму и све отворенијем етносепаратистичком насиљу.

У којој се мери главни наративи етнонационалистичке идеологије из сфере теорије могу „персонализовати” на ниво етнонационализма косметских Албанаца? Уколико као полазну теоријску основу узмемо тематску уоквиреност етнонационалистичке идеологије професора Кеџмановића, који је образлаже кроз десет елемената,¹⁷ и суочимо је са праксом албанских протагониста ове идеје на КиМ, уочавамо изразиту (чак бисмо могли рећи и матричну) закономерност.

Елемент *оштећености* препознат је и на примеру етнонационалистичке идеологије косметских Албанаца кроз артикулацију ставова да чланови њихове етнонационалне заједнице немају иста права као припадници већинског народа у Србији. Као аргументи навођени су различити видови дискриминације, од права на језик, културу, вероисповест, школовање, разне облике удруживања, запослење и слично.

Елемент *угрожености* је интензивно артикулисан и промовисан у кампањама које су вођене углавном према споља. Одакле угроженост? Од следећег елемента: *кривца за све*, који недвосмислено истичу идеолози албанског етнонационализма. „За све невоље албанског етноса на КиМ криви су Србија, политички естаблишмент и великосрпски национализам, како онај из централне Србије, тако и онај од стране српског живља на КиМ.”¹⁸ Овај елемент етнонацио-

¹⁷ Од десет елемената које артикулише проф. Кеџмановић издваја се шест који одговарају оквиру етнонационалистичких стремљења косметских Албанаца. То су: *оштећеност, угроженост, јасно одређен кривац за све, жртва и жртвовање, препознавање правог трепутка* и коначно, *освета и одмазда*. Према: Dušan Kečmanović, *Etnonacionalizam, Izabrana dela; 1-4; tom 2*, op. cit. str.. 134-143.

¹⁸ Милован Суботић, „Екстремизам косметских Албанаца: Супремација етнонационализма над верским екстремизмом”, op. cit. стр. 231.

налистичке идеологије показао се као већ уходано и делотворно средство приликом мобилисања маса.¹⁹

Идеолози етнонационализма косметских Албанаца су, према овом матричном формату, артикулисали и промовисали следећи елемент – *елемент жртве и жртвовања*. Коришћење овог елемента етнонационалистичке идеологије најчешће је бивало поткрепљено са „злоупотребом (неспорног) страдања косметских Албанаца деведесетих и стварању култа жртви који се успоставио упоредо са испољеном етносепаратистичком активношћу са елементима тероризма од стране ОВК”.²⁰

Елемент *правог тренутка* код албанских етнонационалиста може се посматрати двојачко и отелотворити кроз два датума. Један је свакако онај из времена агресије НАТО-а на СРЈ, који је неумитно променио ток историје у односу на овај феномен, а други се односи на 2008. годину, када је оснажени етнонационализам препознао прави тренутак за етносепаратистичку операционализацију.

Елемент *освете и одмазде* представља последњу карикатуру у ланцу идеолога и протагониста етнонационализма и с правом се може рећи да представља исходите свим претходним. За њим се посеже оног тренутка када је етнонационализам већ етаблиран и када је достигао многе зацртане циљеве. На примеру КиМ он „обухвата период од повлачења српских снага безбедности 1999. године, и траје, са већим и мањим осцилацијама у интензитету испољавања, до дан-данас. Као врхунац етнонационалистичког насиља сматра се погром над Србима на Космету који је трајао од 17. до 19. марта. 2004. године”.²¹

Уопште узевши, етнонационализам, који је узео примат шире кохезивне идентификације од до тада кључног фактора обједињавања – религије, одиграо је значајну улогу у дисолутивним токовима и ратовима у бившој СФРЈ, па и на примеру КиМ. Процеси етнонационалне хомогенизације који су их пратили били су, пре свега, мотивисани потребом да се „створе прости и недвосмислени идентитети у становништву, те да се избришу елементи мешавине, 'загађења' и било какве неодређености који би угрожавали новостворене националне државе”.²²

Уместо закључка

Приликом упоредне анализе преимућства капацитета етничког карактера екстремизма са оним верским, веома је важно направити јасну разлику између потенцијала за испољавање ових екстремистичких наратива на терену (шире у

¹⁹ У Ирану је, рецимо, коришћен у годинама које су претходиле Исламској револуцији када су САД жигосане као кривац за све невоље иранског становништва. С друге стране, Израел оптужује Иран, док су српске власти 90-их за све најфреквентније кривили Ватикан.

²⁰ Милован Суботић, „Екстремизам косметских Албанаца: Супремација етнонационализма над верским екстремизмом”, оп. цит. стр. 232.

²¹ Ibid.

²² Ger Dejjings, *Religija i identitet na Kosovu*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2005. стр. 54. у: Milovan Subotić, Miroslav Mitrović: „Hybrid Nature of Extremism: Cohesive Characteristics of Ethno-Nationalism and Religious Extremism as Generators of Balkan Unsecurity”, *Vojno delo*, International Edition, 1/2018 (22-33), p. 25.

народу) и превлађујућег става званичника привремених приштинских институција, као кључног елемента за успостављање и промовисање овог концепта. Док је косовско-метохијски простор још увек у значајној мери контаминиран „вредностима“ милитантног исламизма, у јавним иступима званичника привремених институција и, што је још важније и мерљивије, у средствима јавног информисања које контролише приштински естаблишмент, религијска компонента идентитета завређује знатно мању пажњу од залагања која су скоро искључиво из светоназора етничке природе.

Поучени искуством из ратних деведесетих година у Босни и Херцеговини, где је нарастајућа исламизација само утемељила међународну заједницу да би БиХ као унитарна држава била она творевина са израженим исламистичким наративима, као и свеопшти одијум који је диљем Запада створен према милитантним исламистима након терористичких напада на САД, септембра 2001. године, на ред је дошао отклон према екстремистичким наративима ослоњеним на учење најмлаћег монотеизма. С тим у вези, албанско вођство на КиМ је све чешће инсистирало на аутентичности своје припадности Европи кроз „вишевековну идентификацију са хришћанством“. Тако се и „учешће у бици на Косову под заставом хришћанских властелина представљало као важан доказ да су Албанци били на 'правој страни' и тако идентификовани као 'чувари капије'“.²³ Отуда, подаништво османлијској владавини након пораза на Косову пољу све чешће је наглашавано као нешто што су Албанци „били приморани да искусе, али никад нису заиста прихватили“.²⁴ У овој својеврсној ревизији митологије, званични албански одијум према овим питањима одликује се амбивалентним осећањима према исламу и занемаривању сећања на султана и исламске културне теме. Тако је и „обнављање приче о албанском убици султана“²⁵ више у служби изградње идентитета нове европске државе Косово на темељу преисламске хришћанске прошлости“.²⁶

Чињеница да је проблем умногоне измештен из сфере религијског ни на који начин не показује да је овај оквир једноставнији за његово решавање. Успостављени етнонационалистички приступ са позиција „непремостивих разлика“ у погледу етничке припадности, језика, писма, другачије визије будућности државног организовања, па и другачијих подржавајућих актера у све компликованијем међународном окружењу наметнуо се, можда, као и тежи за помирење и дијалог, него да је кључна разлика примарно мотивисана религијским разлозима.

²³ Ana di Lelio, *Bitka na Kosovu u albanskom epu*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010, стр. 25.

²⁴ Ibid.

²⁵ У прилог јачању епске паналбанске националне приче са наглашеним херојским ликовима, тврдња да је „јунак који је у име слободе убио султана био Албанац успоставља историјски континуитет са далеком прошлошћу“. Према: Ana di Lelio, *Bitka na Kosovu u albanskom epu*, op. cit. str. 19.

²⁶ Ana di Lelio, op. cit. str. 26.

Уколико помирење²⁷ поставимо као супремирајући чинилац дијалога о коначном статусу Косова и Метохије или, још боље, као најнужнији услов спровођења евентуалног споразума, поставља се питање на који начин подстакнути и водити процес помирења. Иако се овај термин сматра једним од најфреквентнијих у широком наративу грађанских иницијатива, академске јавности, па и државних званичника на балканским просторима, очигледно је да резултата нема.

Шта је спорно у честој употреби овог термина у (пост)конфликтном периоду без одговарајућих резултата? Спорно је што термин излази из делокруга међудржавног, међуетничког или међуконфесионалног миљеа, мада се и у поменутом контексту, из угла савремене реалполитике, већ сматра архаичним. У ширем социјалном контексту термин се користи и као трансмисиони у решавању конфликта између левих и десних, власти и опозиције,²⁸ навијачких група и фракција и слично. Из етимолошког угла супротстављени су термини рат и мир, што имплицира да су бар једнако супротстављени и ратовање и помирење (мирење). Докле ћемо имати рат па мир, ратовање па помирење? Да ли је мир без рата уопште могућ? Судићи по искуству, можемо рећи да није. Да ли нам то затвара рад на стварању оквира где ће мир без рата бити могућ и где ће као одговор на антагонизме и нерешена питања бити супротстављен еквивалент на том нивоу формулације – разговор, компромис? Напротив, то је једини оквир коме посвећено треба тежити.

Литература

[1] Berkolli Liridona, „The Presence of Iran and Shi'ism in Kosovo”, Center For Iranian Studies in Ankara, March 10, 2021.

[2] Bregman Rutger, *Čovečanstvo – istorija koja uliva nadu*, Beograd: Laguna, 2021.

[3] Dejzings Ger, *Religija i identitet na Kosovu*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2005.

[4] „Декларација о помирењу DS и SPS – Документи”, Пеšчаник, 19. октобар 2008.

[5] Haxhiaj Serbeze, Kosovo Urged to Keep up its Guard against Radicalisation, BalkanInsight, December 14, 2021. <https://balkaninsight.com/2021/12/14/kosovo-urged-to-keep-up-its-guard-against-radicalisation/>. 07/10/2021.

[6] Jakšić Boško, „Radikalni islamizam ne pušta Zapadni Balkan”, Antidot – Nezavisna medijska mreža Zapadni Balkan, 26. septembar 2028.

<https://www.anti.media/medunarodna-bezbednost/stav/bosko-jaksic/radikalni-islamizam-ne-pusta-zapadni-balkan/> приступљено 26/11/2021.

²⁷ На тему помирења у постконфликтним подручјима написане су многе стране. О томе како се модел помирења у Јужноафричкој Републици на изванредан начин може анализирати и као модел за помирење након сукоба у земљама бивше СФРЈ видети: Dejan Vučinić, Miloš Milenković, Katarina Pavlović, „Reconciliation in South Africa as a(n) (Im)Possible model for the Post-Yugoslav Area”, *Теме*, г. XLV, бр. 3, јул – септембар 2021, стр. 987–1004.

²⁸ Сетимо се само „Декларације о политичком помирењу и заједничкој одговорности за остваривање визије Србије као демократске, слободне, целовите, економске и културно развијене и социјално праведне земље“, коју су потписали лидери ДС и СПС након формализовања постизборне коалиције 2008. године. Видети: „Декларација о помирењу DS и SPS – Документи”, Пеšчаник, 19. октобар 2008.

- [7] Kecmanović Dušan, *Etnonacionalizam, Izabrana dela; 1-4; tom 2*, Clio, Beograd, 2014.
- [8] Krasniqi Kolë, „Islamist Extremism In The Balkans: The Case Of Kosovo”, *Eurasia Review*, February 11, 2021.
- [9] „Kosovo Repatriates 11 Citizens From Islamic State Camps In Syria”, *Radio Free Europe*, July 18, 2021. <https://www.rferl.org/a/kosovo-islamic-state-syria-camps-/31364421.html> 11/11/2021.
- [10] Lelio di Ana, *Bitka na Kosovu u albanskom epu*, Biblioteka XX vek, Beograd 2010.
- [11] Maluf Amin, *Ubilački identiteti*, Beograd: Laguna 2016.
- [12] Nianias Helen, „Lessons from Kosovo? How a European hotbed of Islamist extremism deals with returning fighters”, *The New Humanitarian*, March 2, 2018.
- [13] Subotić Milovan, Mitrović Miroslav: „Hybrid Nature of Extremism: Cohesive Characteristics of Ethno-Nacionalism and Religious Extremism as Generators of Balkan Unsecurity”, *Vojno delo - International Edition*, 1/2018. 22-33.
- [14] Суботић Милован, „Екстремизам косметских Албанаца: Супремација етнонационализма над верским екстремизмом”, *Национални интерес* 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 221-237.
- [15] Суботић Милован, „Екстремистичке тенденције као препрека у (пре)обликовању политичког идентитета Србије”, *Култура полуса* бр. 21, 2013. 163-181.
- [16] Суботић Милован, „Религијски и етнички контекст стратешке културе Србије”, *Војно дело* 4/2020, Институт за стратедијска истраживања, Београд, 30-49.
- [17] Суботић Милован, „Исламистички екстремизам као парадигма верски фундираног насиља”, *Култура полуса* бр. 20, 2013, 21-39.
- [18] Суботић Милован, *Миграције и екстремизам*, Медија центар „Одбрана” и Институт за стратедијска истраживања, Београд 2022.
- [19] Šušnjić Đuro, *Religija II, značenja, teorije, preplitanja, susreti*, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- [20] Vučinić Dejan, Milenković Miloš, Pavlović Katarina, „Reconciliation in South Africa as a(n) (Im)Possible model for the Post-Yugoslav Area”, *Теме*, г. XLV, бр. 3, јул – септембар 2021, стр. 987–1004.

Резиме

Да ли су различити идентитети (етнички, религијски, језички...) до те мере непремостива препрека за дијалог и да ли је одрицање од идентитета са обе стране једини пут ка помирењу? Сувисао одговор на ово питање искључује бинарност овог типа. Једини ваљан пут у релаксацији односа и постизању спроводивог споразума мора бити заснован на задржавању сопствених идентитета. Наиме, како то с правом наводи Брегман (Rutger C. Bregman), „треба да схватимо да нема ничег лошег у томе што смо различити”²⁹ и да разумевање

²⁹ Rutger Bregman, *Čovečanstvo – istorija koja uliva nadu*, Beograd: Laguna, 2021. str. 379.

за друге и другачије идентитетске посебности ни на који начин не умањује посвећеност да задржимо сопствене идентитетске одлике.

Да бисмо говорили о дијалогу, постизању споразума и његовом спровођењу, очигледно је да је цео тај пут немогућ и неефикасан у условима даље екстремизације друштва. Не треба веровати да су анализирани екстремистички наративи својствени искључиво албанској страни на КиМ. Напротив, морамо бити свесни чињенице да наш актуелни културолошки и медијски простор и даље служи као „провајдер” екстремистичким идејама које представљају значајну препреку поменутом дијалогу, али и ширем преобликовању политичког идентитета Србије, који је деведесетих година прошлог века озбиљно нарушен.

Савремена култура не сме да се сведе на популистичке обрасце који некритички пропуштају садржаје политичког екстремизма, нетолеранције и релативизације злочина. „Налазимо се у зачараном кругу: док се ниво свести просечног 'конзумента' не подигне, док се не унапреди политичка култура и умање различити облици нетолеранције, док се националним и политичким консензусом и путем свих медија не осуде ратни злочини и мржња која их је потпомогла и касније релативизовала, наш квалитет живљења и културе биће недопустиво ниски.”³⁰

Често се истиче како међународни односи почивају на интересима, а пропушта се чињеница да су такође утемељени на вредностима. Какве вредности баштинимо, такви ће нам бити и међународни савезници, а последично и решења.

Кључне речи: *политичко насиље, верски и етнонационалистички екстремизам, помирење, дијалог, статус*

© 2022 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodeo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

³⁰ Милован Суботић, „Екстремистичке тенденције као препрека у (пре)обликовању политичког идентитета Србије”, *Култура полуса* бр. 21, 2013. 163-181, стр. 177.